

חלונות חג לט"ו בשבט

העץ העומד והפרי הנודד

(בגרסה זו נוספו בגוף הגיליון מעט הבהרות והשלמות וכן מקורות נוספים להעשרה)

תעודת זהות

שמות: ט"ו בשבט, ראש השנה לאילן, "חמישה עשר"

מועד: ט"ו (=15) בשבט

רקע היסטורי: יום שהתפתח מתאריך הלכתי מימי קדם [תחילת שנת המעשר החקלאית (מעין מס קדום)]

עונה: לקראת סוף החורף (אמצע החודש, כשהירח במילואו)

משמעויות: הקשר בין העם לארצו, איכות הסביבה, שמירת הטבע

מנהגים: נטיעת עצים, אכילת פרות יבשים וטריים מארץ ישראל, קיום "סדר ט"ו בשבט", יציאה אל הטבע

ציר זמן

תאריך קובע למעשר פרי האילן (מסתבר שכך נהגו במהלך רוב ימי בית שני)	המאה הראשונה לספירה
מנהג יהודים בגולה (בעיקר באירופה) - אכילת פירות ארץ ישראל	ימי הביניים ואילך
היווצרות מנהג "סדר ט"ו בשבט" בקהילות המקובלים בצפת והתפשטותו בקהילות ישראל (בעיקר במזרח)	מן המאה ה-16 ואילך
ראשית הציונות: נטיעה טקסית ראשונה של עצים בזיכרון יעקב	1890
עם קום המדינה: יום הולדתה של כנסת ישראל בירושלים	1949
סדרי ט"ו בשבט מודרניים	משנות ה-60 (מאה 20)
שבוע שמירת הטבע ואיכות הסביבה	משנות ה-80 (מאה 20)

מקורות משותחים

מי מאיתנו אינו מכיר את השיר על "השקדייה [ה] פורחת" המבשרת את בוא החג בארץ ישראל? שיר אחר לט"ו בשבט, "פירות חמישה עשר", נכתב דווקא מנקודת מבטה של היושבת בניכר, בעיר המושלגת, ומצפה לאהובה שיחזור מארץ ישראל החמה ויביא לה מפירותיה.

לפניכם הבית האחרון בשני שירים אלה:

ניטע כל הר וגבע, מדן ועד באר שבע: וארצנו שוב נירש – ארץ זית יצהר ודבש. ט"ו בשבט הגיע – חג האילנות! (י. דושמן)

שלג על עירי
נח כמו טלית.
מארצות החום מה הבאת לי?
שלג על עירי
שלג על פני
ובתוך הפרי כל געגועי. (נעמי שמר)

האם עלינו להיות נטועים בארץ ישראל כמו עץ, או שמא ביכולתנו לשבת בגולה, להתגעגע לארץ, ולהסתפק בפירות היבשים המובאים ממנה?
בעמוד זה ניגע במתח הזה שבין **העץ והפרי**, בין **מקום המגורים** ובין **מחוז הגעגועים**. היכן אנו נמצאים, והיכן שרוי ליבנו?

"הפרי הנודד" בניכר

1. מן הגרגיר הנודד אל הכרם העומד

ר' יהודה הלוי (ריה"ל) (1080-1140), הפילוסוף והמשורר הגדול בן יהדות ספרד, עלה בסוף חייו ארצה. כתב את ספר הכוזרי, מעין שיחה בין ה"חבר" היהודי ובין מלך כוזר הבוחן את אמיתות הדת היהודית. בתוך השיחה תוהה המלך אודות הגלות המתמשכת של היהודים מארצם, ועל כך משיב ה"חבר" בעזרת משלים מן הצומח.

יש לאלוה חכמה נסתרת בהשאירו אותנו בגלות, מעין החכמה הצפונה בגרגיר הזרע: גרגיר זה נופל אל תוך האדמה ושם הוא משתנה ונעשה לכאורה עפר, מים וטיט, ולפי ראות עיני המתבונן בו לא יישאר רושם מוחש כלשהו ממה שהיה הגרגיר קודם לכן, אולם לאחר זמן יתברר כי גרגיר זה הוא אשר... יוציא קליפות, עלים ועוד... ואז יהיה לעץ נושא פרי, כפרי אשר ממנו בא הזרע ההוא.

ספר הכוזרי, מערבית: יהודה אבן שמואל, תשל"ג, עמ' קעח

לדעתו של ה"חבר" שליחותו של העם היהודי בגולה היא להשפיע לטובה על העמים השונים על ידי פיזורו בעולם.

במקום אחר בספר, משווה ריה"ל את עם ישראל לגפן הרגישה שאינה יכולה להצליח אלא כשהיא נטועה באדמה ובתנאים האקלימיים המיוחדים לה. וכך:

אין עם הסגולה (ישראל) יכול להידבק בענין האלוהי (=לממש את ייעודו ותרבותו) כי אם בארץ הזאת (בארץ ישראל)

שם, עמ' נ"ג

- מדוע לדעתכם בחר ריה"ל במשלים מתחום הצומח?
- כיצד משמש גרגיר הזרע בידי ריה"ל כמשל לגורלו של העם היהודי בעולם?
- משל גרגיר הזרע ומשל הכרם משלימים זה את זה. כיצד?
- האם היהודים צריכים, על פי המשלים הללו, לפעול כדי לשוב אל ארצם?

שני המשלים משקפים לכאורה מתח מסוים: הדימוי מן הצומח מבטא הן את הקשר העמוק לאדמת ארץ ישראל (הגפן) והן את דרכי ההסתגלות והשליחות של העם היהודי הגלותו (גרגיר הזרע), אולם יש לראותם כמשלימים. ואכן, למרות ניסיונו של ריה"ל למצוא משמעות דתית לקיום בגולה, מתוך מכלול חייו ויצירתו של ריה"ל אנו יודעים עד כמה שאף והטיף לשיבת העם לארצו ואף נהג כך בעצמו.

2. "להיאחז בלב ונפש" בגלות

הרב שמשון רפאל (רש"ר) הירש (1808-1888), היה מחשובי הרבנים בגרמניה במאה ה-19. היה הוגה דעות מעמיק ופרשן אשר שאף למיזוג של שמירת מצוות והשכלה כללית. סיסמתו: "תורה עם דרך ארץ". השקפתו בדבר החיים בגלות והקשר שבין היהודים לארץ ישראל היתה ברורה מאד, ושונה מזו של ריה"ל:

התאחזותנו בארצות פזורינו אפשרית היא, בלי לפגוע ברוח היהדות; יען כי גם עצמאותנו המדינית בימי קדם לא היוותה את עצם הלאומיות של עם ישראל, ולא שימשה מטרה לה, כי אם הייתה רק אמצעי למילוי ייעודו הרוחני. אף פעם לא היו הארץ והקרקע הקשר המאחד את ישראל, אלא התורה, על כן ישראל...אף בהיותו רחוק מאדמתו, ואף בהתאחזו בכל מקום ומקום בארצות פזוריו, עד שה' יקבץ את בניו על אדמתם ויהו עם גם מבחינה חיצונית...ודווקא מפני שהלאומיות הישראלית רוחנית היא מטבעה, יכול עם ישראל להיאחז בלב ונפש בארצות מגוריו...

אגרות צפון, מכתב ט"ז

- מדוע חושב רש"ר הירש שעם ישראל אינו חייב לחיות בארץ ישראל?
- מה הדמיון ומה השוני בין עמדת הרש"ר הירש במאה ה-19 בגרמניה לעמדותיו של ריה"ל במאה ה-12 בספרד המוסלמית?
- איזו משמעות נתן הרש"ר הירש, לדעתך, לפירות היבשים מהם טעם, קרוב לודאי, בט"ו בשבט?
- היכן יכול וצריך להיות הלב, לפי הירש ולפי ריה"ל? ומה דעתכם?

"העץ העומד" בארץ ישראל

3. אל ליהודים להתקשר נפשית אל גלותם

הוגה הדעות הציוני **אשר גינצבורג** (1856 – 1927), הידוע בכינוי "**אחד העם**" נחשב "אבי הציונות הרוחנית". על פי תפיסתו, שיבת ישראל לארצו, תאפשר לו להיות עם עובד ויוצר ותחיה את התרבות והמוסר היהודיים. בפרקי אבות (קובץ אמרות חכמים, אבות האומה) נאמר:

"המהלך בדרך ושונה (=לומד) ומפסיק ממשנתו ואומר: "מה נאה אילן זה, מה נאה ניר זה!" מעלה עליו הכתוב (=הרי הוא) כאילו מתחייב בנפשו (=מסתכן בעונש מוות)".

מסכת אבות, פרק ג' משנה ט'

יש מי שפרשו דברים אלו כמעידים על יחס שלילי אל הטבע (אילן וניר), אולם "אחד העם" הבין אותם אחרת:

בעלי הנפש (=הקוראים הרגישים) יאזינו...מבין השיטין (=בין השורות), המיית לב וחרדת דאגה לגורלו העתיד של עם 'הולך בדרך' (נודד בגולה) ואין בידו משלו אלא ספר, ושכל התקשרות נפשית לאחת מארצות מגוריו – בנפשו הוא (=מסכנת אותו).

מובא ע"י ח"נ ביאליק, תלמידו של אחד העם במאמרו "הלכה ואגדה".
כל כתבי ח"נ ביאליק, 1941, עמ' ר"י

- מדוע מסוכן, לדעת "אחד העם" להלל את יפי העצים שבגולה?
- במה חולק "אחד העם" על רש"ר הירש? האם די ב"ספר" כדי לשמור על זהותנו? כיצד ישיב "אחד העם" לטענת הירש ש"יכול עם ישראל להיאחז בלב ונפש בארצות מגוריו"?
- יהודי בגולה, הדוגל בגישתו של "אחד העם" – איזו משמעות יתן לפירות היבשים מארץ ישראל אותם יאכל בט"ו בשבט?

4. על העץ היהודי לתת פרי – בארץ ישראל

בתלמוד הבבלי מסופר על ר' יצחק שבירך את ר' נחמן במשל: אדם אחד שרצה לברך אילן שחסה בצילו ואכל מפירותיו,

אמר לו:
אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין – הרי פירותיך מתוקין, שיהא צילך נאה – הרי צילך נאה. אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך ...

תלמוד בבלי, מסכת תענית, ה, ב-ו, א

כ-1700 שנה אחר כך, במושבה "מגדל" שליד הכנרת, בשנת 1920, השתמש הסופר **יוסף חיים ברנר** (1881-1921) במסורת תלמודית זו בברכתו לזוג הראשון שנישא בגדוד העבודה (ארגון חלוצים בעלייה ה-3 על שמו של יוסף טרומפלדור), וברנר ניהל בה את הקידושין כדת משה וישראל:

ערב של שבט בשפלת גינוסר. שמח התכלת מתוחים על מחנה האוהלים המלבינים ביתר לובן בחשכת הליל; איוושתה הדקה של הכנרת נשמעת פה ומצוקי ההרים משתקפים בתוכה – עולם אגדי. החופה, מפה פרושה על ארבעה רובים. שקט המחנה המריע ומקשיב לברנר, המסדר את הקידושין בהברה אשכנזית. וכשגמר בירך את הזוג וסיים בדרוש: מעשה בהלך שתעה בדרך וכו', אילן, אילן, במה אברכך? שיהיו וכו' אלא שפירותיך יהיו כמוך וכו'.

מ. קושניר, עורך, **יוסף חיים ברנר, מבחר דברי זכרונות**, 1971, ע' 237

- למה התכוון ברנר בברכתו זו לבני הזוג?
- הסיפור התלמודי מסופר בגולה ומתרחש במדבר, ואילו הסיפור על ברנר מתרחש בארץ ישראל – איזו משמעות מעניק ברנר, דרך השוני הזה, לסיפור התלמודי?
- איזו הצעה מציעים הסיפור התלמודי וברנר לפתרון המתחים בהם עסקנו שבין העץ העומד והפרי הנודד?
- מהו תפקידו החדש של "הפרי", לפי ברנר, בארץ ישראל?

בסיפור חותם זה משתקפת יפה העמדה שלפיה, הציונות לא מסיימת את תפקידה עם שיבת היהודים לארץ והקמת המדינה. גם כאשר יהודים חיים (או לפחות יכולים לבחור לחיות) בארץ ישראל, עדיין מוטלת המשימה להשקיע בדור העתיד (הנטיעות הבאות) ובדמותו. אין די בכך שניטע האילן (ה"פרי הנודד" הופך בהדרגה ל"עץ עומד"), אלא יש להבטיח שיהיו לו פירות, ושגם הם יהיו כמותו. אתגרי הציונות כיום, כשקיום המדינה הפך לעובדה מוגמרת, הם עדיין רבים, ובראשם: העמדת דור המשך שייקח על עצמו להתמיד במשימה הגדולה של בניית חברה צודקת שתהיה ראויה למחיר הכבד שמושקע בקיומו בארץ.

העשרה

אכן, הדימוי של נטיעת אילן ועשיית פירות התפרש במקורותינו גם בהקשר מוסרי. למשל, על אברהם אבינו נאמר בתורה "וַיֵּטַע אֲשֶׁל בְּבְאֵר שְׁבַע, וַיִּקְרָא שְׁם בְּשֵׁם ה', אֵל עֹלָם" (בראשית כא, 33), ולפי מדרש חז"ל הכוונה היא שאברהם הקים אכסניה לקבלת אורחים. ומוסיף ר' **בחי** (בספר "כד הקמח", ערך "אורחים") "המשיל הכתוב המידה הזאת של הכנסת אורחים לאילן העושה פירות, כי מן המידה הזאת שהיה אברהם מחזיק בה בבאר שבע, נטע לנפשו בשמים אילן שיעשה לו פירות."

שאלות לסיום:

- האם יש טעם לנטוע עצים בט"ו בשבט מחוץ לארץ ישראל?
- האם תאכלו בט"ו בשבט פירות שלא גדלו בארץ?
- כיצד אתם מיישבים את המתח שבין "העומד" ו"הנודד" בחייכם?

א. ט"ו בשבט – חג הטבע, האדם והעם, בעקבות ר' נחמן ונעמי שמר

שירת-העשבים

מילים ולחן: נעמי שמר, על פי ר' נחמן מברסלב

	דַּע לְךָ
	שָׁפַל רוּעָה וְרוּעָה
	יֵשׁ לוֹ נְגוּן מִיַּחַד
	מְשֻׁלוֹ
	דַּע לְךָ
	שָׁפַל עֵשֶׁב וְעֵשֶׁב
	יֵשׁ לוֹ שִׁירָה מִיַּחַדָּת
	מְשֻׁלוֹ
	וּמְשִׁירַת-הָעֵשְׂבִים
	נַעֲשֶׂה נְגוּן
	שֶׁל רוּעָה
	כַּמָּה יָפָה
	כַּמָּה יָפָה וְנֹאָה
	כְּשֹׁמוּעִים הַשִּׁירָה
	שְׁלֵהֶם
	טוֹב מֵאֵד
	לְהַתְפַּלֵּל בִּינֵיהֶם
	וּבְשִׁמְחָה לְעַבְדֵךָ
	אֶת הַשֵּׁם
	וּמְשִׁירַת-הָעֵשְׂבִים
	מִתְמַלֵּא הַלֵּב
	וּמְשִׁירַת הַלֵּב
	וּמְשִׁירַת-הָעֵשְׂבִים
	נַעֲשֶׂה נְגוּן
	שֶׁל הַלֵּב
וּכְשֶׁהֲלֵב	
מִן הַשִּׁירָה מִתְמַלֵּא	
וּמְשִׁירַת הַלֵּב	
אֶל אֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל	
אוֹר גְּדוֹל	
אֲזִי נִמְשַׁךְ וְהוֹלֵךְ	
מִקְדָּשְׁתָּה שֶׁל הָאָרֶץ	
עָלְיוֹ	
וּמְשִׁירַת-הָעֵשְׂבִים	
נַעֲשֶׂה נְגוּן	
שֶׁל הַלֵּב	

בלימוד השיר בכיתה (כמובן אחרי שהאזנתם לו ושרתם אותו) מומלץ להתייחס לשאלות הבאות:

- מהו ניגון (או מוזיקה) ומה חשיבותו בחיי אדם?
- אילו סוגי ניגון ושירה מתוארים בכל אחד מבתי השיר ומה הקשר ביניהם? איך ניתן להבין את הרעיון של "שירת העשבים"?
- האם השיר מתאים לט"ו בשבט? מדוע?
- האם השיר משקף מצב של "פרי נודד" או של "עץ עומד"? בססו דבריכם בשיר.
- האם החוויה הנפשית (מיסטית) המתוארת בשיר קשורה דווקא לארץ ישראל?
- במה מהווה השיר מענה לחששו של "אחד העם"?

שיר-פיוט מיוחד זה של נעמי שמר מבוסס על "תורה" נודעת של ר' נחמן מברסלב (המוכר לתלמידים גם מגיליון "חלונות חג" של ראש השנה).

מדוע בני אדם שרים, מנגנים? מה תפקיד המוזיקה בחיי אדם? הניגון אינו מגיע רק מן הממד השכלי שבאדם, אלא ממקום אחר, קשה להגדרה. באמצעות הניגון מזמין אותנו ר' נחמן להיות מודעים יותר לעצמנו ולסביבתנו, ולא רק זו האנושית. המשותף לכולם הוא הניגון. ואכן, הניגון מלווה רגעים רבים בחיינו, רגעים שמחים ועצובים, אירועים מיוחדים, ימי חג ומועד וסתם ימי חולין; אולם אצל ר' נחמן הוא אינו רק דבר הנלווה לחיינו, אלא הוא הקיום עצמו: "מנגינת החיים". הכול מנגן, אומר שירה. גם בשיחותינו עם הזולת עלינו להאזין לא רק למילים הנאמרות אלא גם למנגינה. היום-יום שלנו הוא עצמו ניגון; היגון עולה מכל דבר, ואף מתופעות הטבע, מכל מקום, ובאופן מיוחד מארץ ישראל.

הקשר בין תנובת הארץ ופירותיה המשובחים ובין ניגונה של הארץ מופיע בדברי ר' נחמן בדרשתו לדברי יעקב אבינו לבניו בטרם רדתם למצרים אל יוסף: "ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים... ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש..." (בראשית, מ"ג, יא-יד). ר' נחמן דורש את כפל המשמעויות של השורש זמ"ר: "זמרת הארץ" כפשוטו: מה שנזמר ונאסף מפירות הארץ, אולם אצל ר' נחמן הופך היכול לשירת הארץ.

"דע כי יעקב אבינו, כששלח את בניו עשרת השבטים ליוסף, שלח עימהם ניגון של ארץ ישראל. וזה סוד: 'קחו מזמרת הארץ בכליכם' - בחינת זמר וניגון... וזהו שאמר לבניו: 'קחו מזמרת הארץ'... 'והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים' - הם בחינת משקולות ומידות הניגון, כי הניגון נעשה מגידולי הארץ..." (ליקוטי מוהר"ן, תניינא, ס"ג).

ובהקשר זה מופיע אחד הקטעים היפים והמקוריים של ר' נחמן, שעומד בבסיס שירה של נעמי שמר.

... דע, פי כל רועה ורועה יש לו נגון מיוחד לפי העשבים ולפי המקום שהוא רועה שם, פי כל ביהמה ובהמה יש לה עשב מיוחד, ושהיא צריכה לאכלו. גם אינו רועה תמיד במקום אחד. ולפי העשבים והמקום שרועה שם, פן יש לו נגון פי כל עשב ועשב יש לו שירה שאומר... ועל-ידי שרועה יודע הנגון, על-ידי-זה הוא נותן פת בהעשבים, ואזי יש לבהמות לאכל. וזה בחינת הנצנים נראו בארץ, עת הנזמר הגיע, הננו שהנצנים גדלים בארץ על-ידי הזמר והנגון השניך להם כפ"ל...

גם הנגון הוא טובה להרועה בעצמו, פי מחמת שרועה הוא תמיד בין בהמות, הנה אפשר שימשיכו ויורידו את הרועה מבחינת רוח האדם לרוח הבהמיות, עד שירעה הרועה את עצמו... ועל-ידי הנגון נצול מזה, פי הנגון הוא התבררות הרוח, שמבכרין רוח האדם מן רוח הבהמה, בבחינת: 'מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה, ורוח הבהמה הירדת היא למטה'. פי זהו עקר הנגון - ללקט ולברר הרוח טובה...

ליקוטי מוהר"ן, תניינא, סג

ר' נחמן מזמין אותנו להאזין לצליל העולה מחלילו של הרועה, ולשמוע בתוכו את המייתם השקטה של העשבים שבתוכם רועה הצאן. לפי ר' נחמן, אין לרועה עצמו ניגון משלו, אלא כל ניגונו באים לו מן המקום שבו הוא רועה את צאנו, משמע שקיומו של האדם קשור בקשר עבות עם הטבע שסביבו, ומתקיים ביניהם דיאלוג סמוי של קולות וצלילים. אולם הרועה אינו פסיבי, הניגון שהוא שומע מהדהד חזרה, ונותן כוח בעשבים ומתוך כך גם בבעלי החיים הניזונים מהם, וכך מגיע הניגון לכל עולם הטבע. מתואר כאן קשר גומלין הדוק בין האדם לטבע, כשכל אחד מן הצדדים תורם ונתרם. אולם יש לשים לב שר' נחמן אינו קורא להתמזגות מלאה עם הטבע (התמזגות שיש בה ודאי נופך אלילי-פאגאני), אלא מתוך הדיאלוג העדין של האדם והטבע מתברר אצלו גם ייחודו אל מול עולם הטבע; אותו ניגון עצמו חוזר אל הרועה, ובעזרתו הוא מצליח לזכך את עצמו, לגבור על "הבהמיות" שבו, ולהגיע אל "הנקודה הטובה" שבו. (שימו לב שעניין אחרון זה עלה גם בקטע שנלמד מדברי ר' נחמן ב"חלונות חג" לראש השנה.) בסופו של דבר מתברר כי הרועה האמיתי אינו רק הרועה במפגשו עם הטבע, אלא בראש ובראשונה "הרועה את עצמו".

בגרסתו העכשווית ט"ו בשבט מעורר לא רק את שיבת עם ישראל לארצו ("הפרי הנווד" חוזר להיות "עץ עומד") אלא גם את נושא איכות הסביבה, את הזיקה העמוקה ואת אחריותו של אדם באשר הוא לסביבתו הטבעית, לעולם. אולם תחושת יסוד זו היא אוניברסאלית (נושאי איכות הסביבה מהווים כיום גורם מאחד בין מדינות), ויש חשש שהיא תעמעם ואולי אפילו תבטל את הזיקה המיוחדת שבין עם וארצו. נראה מדברי ר' נחמן מתמודדים עם מתח זה, והדבר בא לידי ביטוי במבנה השיר של נעמי שמר. שני הבתים הראשונים בשירה של נעמי שמר יכולים להיקרא בכל מקום בעולם, ולבטא את המפגש הבלתי אמצעי של האדם עם שירת הטבע, אולם בסופם ובבית השלישי עולים הגעגועים שחורגים מתחושות היסוד האוניברסאליות אל עבר "האור" וה"קדושה" כפי שהם מתבטאים במקום שלנו, ארץ ישראל דווקא. כפל פנים זה (האוניברסאלי והפרטיקולארי) מאפיין כיום את ט"ו בשבט בהוויה הישראלית.

ניתן לראות בשיר של נעמי שמר מעין מענה של ר' נחמן לחששו של "אחד העם", כפי שהובא במקור השלישי שבגליון. החשש היה שאדם מישראל "יתאהב" בנופי הטבע של הגולה, וישלים עם הגולה כמצב של קבע (ולפי פירושו, לכן יצאה המשנה כנגד ההיקשרות הנפשית בנר ובאילן של הגולה). לכאורה ר' נחמן מצוי בדיוק במצב זה, הוא כותב את תורותיו והגיגיו בשדות אוקראינה המוריקים, ושומע את שירת הטבע בכל מקום. אולם המפגש הזה אינו מהווה עבורו שכחה של הארץ אלא אדרבה, מעורר בו דווקא את הגעגועים למקום שלו ולניגון המיוחד של ארץ ישראל, כפי שנרמז במובאה שלו מתיאור אביב ארץ-ישראלית משיר השירים: "הַנְּצַנִּים נִרְאוּ בְּאַרְץ, עֵת הַנְּמִיר הַגִּיעַ". ואכן, בשירה של נעמי שמר מקבל הממד הלאומי והקשר לארץ ישראל דווקא, מקום מרכזי במיוחד, כיאה ליוצרת ישראלית בתקופה הציונית.

ב. הניגון כמפתח לנפש

לניגון יש תפקיד חשוב בחיי הנפש. במקום אחר מסביר ר' נחמן את פעולת הניגון עם נפש האדם: "עיקר נעימת הניגון נעשה על ידי בירור הרוח (שהוא האוויר שמשם הקול, כידוע לחכמי הנגינה), היינו שעיקר בחינת הניגון הוא על ידי בירור הרוח הטובה מן הרוח הרעה... " (ליקוטי מוהר"ן, נ"ד)

פעולת הניגון, "בירור" הרוח הרעה מן הטובה, משמעותה בכוחות הנפש – הבחנה של רוח האדם מתוך הרוח הבהמית שבו, כלומר: התעלות האדם על צדדיו החייתיים, וביטוי האנושי שבו. בדרך זו נעשה "תיקון המידות" (שיפור האישיות) והתחזקות בבניית הנקודות הטובות שבנפש, כדברי רבי נחמן בהקשר אחר, שעלה גם בגיליון "חלונות חג" לראש השנה:

... כמו כן הוא אצל האדם בעצמו, שצריך לדון את עצמו לכף זכות, ולמצוא בעצמו איזה נקודה טובה עדיין, כדי לחזק את עצמו שלא ייפול לגמרי, חס ושלום, רק אדרבא, יחיה את עצמו וישמח את נפשו במעט הטוב שמוצא בעצמו, דהיינו מה שזכה לעשות מימיו איזה מצווה או איזה דבר טוב, ואף שגם אותו הדבר הטוב, הוא גם כן מעורב בפסולת הרבה, עם כל זה יוציא משם איזה נקודה טובה. וכן יחפש וילקט עוד נקודות טובות; ועל ידי זה נעשים ניגונים, בחינת מנגן בכלי זמר, שהוא בחינת שמלקט הרוח הטובה מן הרוח נכאה, עצבות הרוח. והכלל הוא – שנגינה שבקדושה היא גבוהה מאוד, כידוע, ועיקר הניגון נעשה על ידי בירור הטוב מן הרע, ועל ידי זה נעשים ניגונים וזמירות. ולכן, על ידי שאינו מניח להפיל את עצמו ומחיה את עצמו במה שמחפש ומבקש ומוצא בעצמו, איזה נקודות טובות, ומלקט ומברר אלו הנקודות טובות מתוך הרע והפסולת שבו – על ידי זה נעשים ניגונים, ואזי הוא יכול להתפלל, לזמר ולהודות להשם יתברך.

שם, רפ"ב

הניגון מתברר כאמצעי להתבוננות פנימית, לחיבור אל היסודות הטובים שבאדם, להתעלות רוחנית. הניגון אף מאפשר לאדם להתגבר על חולשותיו וחסרונותיו, להאמין ביכולתו להשתנות, לבקש ולמצוא בעצמו את הנקודות הטובות, ומתוכן עולה גם השמחה והשירה שבחיים.

הבית השני בשירה של נעמי שמר מבוסס על קטע קצר מחיבור אחר של ר' נחמן, שבו נוכח גם תלמידו המובהק, ר' נתן (מי שהעלה על הכתב את עיקר תורתו):

ואמר לו רבנו זכרונו לברכה: לך עמי לטייל, והלך עמו חוץ לעיר והלך בין העשבים. ענה רבנו זכרונו לברכה ואמר: אם היית זוכה לשמע את קול השירות והתשבחות של העשבים, איך כל עשב ועשב אומר שירה להשם יתברך... כמה יפה ונאה כששומעין השירה שלהם וטוב מאד ביניהם לעבד את ה' ביראה.

שיחות הר"ן, קסג

ואכן גם התפילה ("עבודה שבלב"), כסוג מסוים של ניגון, מתקשרת אצל ר' נחמן לטבע הארץ:

דע, כשהאדם מתפלל בשדה, אזי כל העשבים כולם באין בתוך התפילה, ומסייעין לו, ונותנין לו כוח בתפלתו. וזה בחינת שנקראת התפלה שיחה, בחינת 'שיח השדה'... וכשיש פגם ועכוב על זה, אזי נאמר 'והאדמה לא תתן את יבולה' - כי אפילו כשאינו מתפלל בשדה, נותנים גם כן יבול הארץ סיוע בתפלתו

"...

ליקו"מ תניינא, יא

אם כך, "ט"ו בשבט הגיע, חג לאילנות", אינו רק חגו של הטבע המתעורר. ישנו קשר עמוק בין התעוררות הטבע לבין התעוררות האדם, וכפי שהדבר עולה היטב בשירה של נעמי שמר: גם להתעוררותו של העם לארצו.